

Kożuch, Antoni / Szlązak, Stanisław

Samorząd Kółek Rolniczych w opinii jego członków

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 8, 126-133

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni KOŻUCH
Stanisław SZŁĄZAK

SAMORZĄD KÓLEK ROLNICZYCH W OPINII JEGO CZŁONKÓW

1. Zagadnienia wstępne

Formy samorządności, dzisiaj występujące na wsi, posiadają długą tradycję. Podlegały one ewolucji pod względem przedmiotu i metod działania, zakresu kompetencji oraz struktur wewnętrznych.

Jedną z najwcześniejszych form samorządności producentów rolnych są kółka rolnicze, organizowane w zaborze pruskim od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Były one wyrazem zbiorowej zaradności rolników zrzeszających się dla realizacji zadań gospodarczych i edukacyjnych. Celem kółek rolniczych była racjonalizacja obrotu rolnego: zbiorowy zakup nawozów mineralnych i maszyn rolniczych oraz pośrednictwo w zbyciu zboża. Oprócz tego organizowano zbiorową prenumeratę pism i szkolenia rolnicze.

Reaktywowane w latach 1956–1957 kółka rolnicze (KR) miały świadczyć usługi w zakresie mechanizacji rolnictwa, rozwijać gospodarkę nasienną, upowszechniać oświatę rolniczą. Były więc niejako organizacją uniwersalną, zaspokajającą potrzeby rolników. W ich rozwoju można wyróżnić kilka okresów:

I – lata 1957–1959 – okres samorządu wiejskiego oraz dynamicznego rozwoju kółek rolniczych; czynnikiem stymulującym ich rozwój były żywe jeszcze tradycje ruchu kółkowego z okresu międzywojennego;

II – lata 1960–1965, kiedy to istotnym wsparciem działalności kółek rolniczych stał się Fundusz Rozwoju Rolnictwa; zmieniło to kierunek działania kółek, które skupiły uwagę głównie na mechanizacji; pozostała działalność miała marginalny charakter;

III – lata 1966–1973 – szybki rozwój mechanizacji przede wszystkim w postaci koncentracji sprzętu i usług w międzykółkowych bazach maszynowych; spadek aktywności samorządu, szczególnie w kółkach, które przekazały sprzęt;

IV – lata 1974–1981 – okres dalszej koncentracji działalności gospodarczej kółek rolniczych w spółdzielniach kółek rolniczych (SKR); przejście organizacji na spółdzielcze zasady w działalności gospodarczej; ograniczenie i zanik działalności gospodarczej KR, co wiązało się z zahamowaniem ich aktywności społecznej i samorządowej;

V – 1982–1989 – kółka rolnicze otrzymały regulację ustawową swojej działalności, potwierdzającą ich miejsce w życiu wsi i szerokie uprawnienia w sferze aktywności społecznej i gospodarczej; drugi istotny element to nowe zasady działalności gospodarczej, wynikające z wdrażanej reformy gospodarczej;

VI – po 1989 roku – okres przechodzenia w kierowaniu gospodarką do zasad rynkowych; dostosowanie działalności organizacji kółkowej do zmieniających się realiów życia społecznego i nowych warunków ekonomicznych; silny regres organizacyjny i wyraźne osłabienie działalności społeczno-zawodowej i gospodarczej.

W literaturze przedmiotu bardzo często spotyka się rozważania o zmianach czynników określających rozwój kółek rolniczych i ewolucji ich form organizacyjnych, majątku zespołowego i jego wykorzystania oraz wpływu tych zjawisk na produkcyjne i społeczno-ekonomiczne przemiany w gospodarce chłopskiej. Przyjąć też należy, że poglądy rolników oceniających działalność kółek rolniczych, podobnie jak wszystkie zjawiska społeczne, podlegają zmianom. Szybko zmienia się też przedmiot oceny, tzn. działalność samorządu kółkowego. Interesujące są również konfrontacje wniosków wynikających z badań z subiektywnymi ocenami rolników-członków organów samorządowych KR, gdyż opinie te stanowią w sumie obiektywną ocenę społeczną określonych faktów i zjawisk.

2. Opinie członków o samorządzie kółkowym

Głównym celem niniejszego opracowania jest próba określenia najważniejszych zadań KR oraz motywów uczestnictwa w działalności organów samorządowych organizacji kółkowej. Opracowanie to zmierza także do sprecyzowania oceny działaczy samorządowych o swojej organizacji oraz ogólnej sprawności jej funkcjonowania. Wykorzystano w nim wyniki badań bezpośrednich przeprowadzonych wśród 156 uczestników (60 mężczyzn i 96 kobiet) zjazdów gminnych zwią-

ków rolników, kółek i organizacji rolniczych w woj. ostrołęckim wiosną 1994 r.

Podjęcie prób określenia podstawowych zadań organizacji kółkowej i preferencji rolników w tym zakresie w oparciu o wyniki badań ankietowanych, jest – jak się wydaje – cennym źródłem wnioskowania zweryfikowanego empirycznie o tendencjach w tej dziedzinie. Przeprowadzone badania, po uwzględnieniu innych informacji, mogą stanowić cenne narzędzie poznania badanej problematyki.

Kluczowym zagadnieniem, dotyczącym funkcjonowania organów samorządu kółkowego, było pytanie o to, czym przede wszystkim winien zajmować się samorząd KR. Przedstawiono respondentom do wyboru różne możliwości odpowiedzi, pozostawiając również możliwość formułowania własnych propozycji, wykraczających poza katalog przewidzianych zadań. Należy zaznaczyć, że respondenci nie musieli decydować się na wybór tylko jednego zadania, gdyż mieli możliwość wskazywania po trzy odpowiedzi. Okazało się, że w oczach badanych dominują w zasadzie trzy zadania kółka rolniczego (koła gospodyń wiejskich).

Jako najważniejsze zadanie 73,1% respondentów wskazało ochronę interesów rolników-producentów. Wynika to, jak się wydaje, z występowania wielu barier rozwoju rolnictwa chłopskiego i bardzo słabej pozycji rolników w relacjach z innymi podmiotami rynku (pewnego rodzaju bezbronność). Należy dodać, że w hierarchii zadań KR poglądy członków kółek rolniczych i członkiń kół gospodyń wiejskich (KGW) są zbliżone (analogicznie 75,0 i 71,9 badanych). A zatem gros badanych wierzy, że jeśli sprawy ochrony interesów wezmą w swoje ręce kółka rolnicze i ich ogniwa, to wówczas instytucje otoczenia rolnictwa będą bardziej musiały liczyć się z głosem organizacji niż poszczególnych rolników.

Drugie, bardzo często wskazywane zadanie, to inicjowanie działań na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców wsi, na co wskazywało 59,6% respondentów. Występuje tu jednak dość duże zróżnicowanie preferencji. Na zadanie to wskazuje 68,8% respondentek-członkiń KGW i 45,0% rolników-członków KR, przy czym ci ostatni na drugim miejscu (50,0% badanych) wskazują na zadanie podnoszenia kwalifikacji zawodowych, a poprawę warunków życia na miejscu trzecim. Można domniemywać, że związane jest to z rolą w gospodarstwie mężczyzny-kierownika decydującego o procesach

produkcyjnych, a w rezultacie o ekonomice gospodarstwa i uzyskiwanych dochodach. Stąd naturalne zapotrzebowanie na podnoszenie kwalifikacji zawodowych. Kobietom-członkiniom KGW bardziej znane są uciążliwości życia na wsi związane ze słabą infrastrukturą społeczną i niskimi dochodami ludności wiejskiej. Dlatego też bliższa im jest troska o poprawę życia.

Kolejne, pod względem ważności, miejsce w hierarchii zadań samorządu organizacji kółkowej zajmuje reprezentowanie potrzeb i interesów mieszkańców wsi wobec władz (48,1% badanych). W chwili obecnej wieś została sama ze swoimi produkcyjnymi, ekonomicznymi i społecznymi problemami i stąd w odczuciu działaczy kółkowych wyłania się potrzeba istnienia organizacji zdolnej wyartykułować opinie i postulaty ludności wiejskiej wobec władz i instytucji otoczenia rolnictwa. Wydaje się, że w przyszłości ranga tego zadania będzie wzrastać. Wynika z tego, że z jednej strony rolnicy pokładają w organizacji kółkowej duże nadzieje, z drugiej zaś, iż przynajmniej ich zdaniem, wiele spraw na wsi ostrołęckiej wymaga uporządkowania. Należy podkreślić, że w wielu przypadkach zadanie to jest tożsame z ochroną interesów rolników-producentów, a wydzielone jedynie dla celów niniejszego opracowania. Podkreśla to tym bardziej rangę i ważność tych zadań dla kółek rolniczych oraz oczekiwania rolników w tym zakresie.

Najmniej popularna okazała się natomiast idea, by kółka rolnicze i ich organy samorządowe zajmowały się organizowaniem czynów społecznych. Aż 59,6% badanych uznało to zadanie za najmniej ważne. Można z tego wnioskować, że mieszkańcy wsi-rolnicy nie tyle chcieliby powierzyć organizację czynów społecznych innym instytucjom czy organizacjom nie zaś kółkom rolniczym, lecz że ludność wiejska nie ma po prostu ochoty na czyny społeczne. Jak wiadomo, większość realizowanych w poprzednim okresie czynów społecznych na wsi służyła jej mieszkańcom (ulepszenie drogi, budowa ośrodków zdrowia czy remizy strażackiej itp.). Mimo to jednak można stwierdzić, że w chwili obecnej wyrażna większość działaczy kółkowych nie ma ochoty organizować czynów społecznych, w wyniku, jak się wydaje, coraz szerszego docierania na wieś „świadomości rynkowej” (nic za darmo).

Mało popularne okazało się również zadanie organizowania społecznej kontroli różnych placówek we wsi (np. punktów sku-

pu) – 48,1% respondentów wskazało je jako najmniej ważne. Związane jest to z ogólną sytuacją ekonomiczną i społeczną na wsi. Z jednej strony trudności ekonomiczne jakie przeżywa spółdzielczość wiejska, a z drugiej – prywatyzacja wielu placówek na wsi, nie tworzą klimatu do organizowania społecznej kontroli przez kółka rolnicze i ich ogniwa. W zasięgu kontroli społecznej samorządu kółkowego pozostają jedynie własne jednostki gospodarcze (SKR-SUR oraz pozaspółdzielcze jednostki KR) i stąd ranga tego zadania jest relatywnie niska. Należy dodać, że działalność ta, choć zgodna z ustawą o społeczno-zawodowych organizacjach rolników napotyka na ostry sprzeciw ze strony kontrolujących, głównie spółdzielczych jednostek obsługi (SKR-SUR, GS „Sch”, spółdzielni mleczarskich itp.). Organy samorządowe tych organizacji wskazując na zagwarantowaną w prawie spółdzielczym samorządność oraz samodzielność, nie chcą poddać się kontroli innych organizacji. Sytuacja taka w wielu przypadkach może prowadzić do podziałów i konfliktów między działaczami społecznymi różnych organizacji działających w tej samej gminie. Słaba jest też wiedza członków samorządu kółkowego o posiadanych uprawnieniach, zwłaszcza na najniższym szczeblu.

Kolejnym badanym zagadnieniem była ocena działalności i roli kółek rolniczych oraz ich ogniw w środowisku. Respondenci mieli możliwość takiej oceny według szkolnej skali (2 do 5). Uzyskane wyniki pozwalają zauważyć, iż najniższą ocenę działalności uzyskały gminne związki kółek, rolników i organizacji rolniczych (2,6), najwyższą zaś koła gospodyń wiejskich i ich zarządy (odpowiednio 3,7 i 3,8). Należy przy tym podkreślić, że na średnie oceny złożyły się bardziej surowe opinie o działalności poszczególnych ogniw wystawiane przez rolników-członków samorządu kółkowego (wszystkie oceny poniżej 3,0). Z drugiej zaś strony członkinie KGW relatywnie wysoko oceniały działalność kół gospodyń wiejskich i ich zarządów (analogicznie 4,0 i 4,3) co, jak się wydaje, wynika po pierwsze z bardziej aktywnej roli tej organizacji w środowisku, a po drugie – z silniejszych emocjonalnych związków członkiń ze swoją organizacją.

KGW są integralnie związane z kółkami rolniczymi, jednakże liczba samodzielnych kół zorganizowanych w miejscowościach, w których nie ma kółka rolniczego systematycznie wzrasta. Świadczy to o dużej prężności organizacyjnej środowisk kobiecych na wsi ostrołęckiej. Działalność KGW zawsze zaspokajała najważniejsze potrzeby

tych środowisk i bardzo często, szczególnie przy słabej działalności innych form samorządu wiejskiego, KGW często przejmowały inicjatywę w rozwiązywaniu społeczno-gospodarczych problemów wsi. Stąd relatywnie wysokie oceny aktywności tych ogniw samorządu kółkowego uzyskane w cytowanych badaniach.

Pewnym potwierdzeniem powyższych rozważań są odpowiedzi na pytanie dotyczące roli kółek rolniczych i ich ogniw w środowisku. Wynika z nich, iż blisko 70% respondentów ocenia rolę kółka rolniczego we wsi i gminnego związku w gminie jako bierną, zaś 54,5% badanych tak ocenia rolę we wsi KGW. Natomiast tylko ok. 40% respondentów ocenia rolę tych ogniw jako wiodącą, a pozostali jako aktywną. Jako główną przyczynę braku aktywności członków organów samorządu kółkowego respondenci podkreślali brak środków finansowych (53,8%), nieliczenie się władz z opinią KR-KGW (14,7%) oraz niewłaściwy dobór ludzi do zarządu (5,8%).

Na pytanie dotyczące wpływu KR-KGW na działalność SKR-SUR jedynie 8,5% respondentów wskazało na bardzo duży a 25,5%, że takiego wpływu w ogóle nie ma. Jest to o tyle niepokojące, że przecież kółka rolnicze są prawnymi członkami spółdzielni.

Opinie rolników-działaczy samorządu kółkowego o funkcjonowaniu kółek rolniczych i ich ogniw, wyłaniające się z analizy przedstawionych wyników, wskazują na dość niski stopień uznania nowego szczebla organizacji kółkowej, tj. gminnego związku za rzeczywistego reprezentanta i obrońcę interesów rolników indywidualnych. W dalszym ciągu, jak się wydaje, rolnicy w znacznej swej części nie mają określonego zdania, co do zasadności istnienia i roli tej instancji związkowej. Jest to w pewnym sensie spowodowane możliwością pełnienia prawie wyłącznie funkcji opiniodawczych i wnioskodawczych, a braku kompetencji stanowiących. Dodatkowo wiele instytucji i organizacji otoczenia rolnictwa i wsi nie konsultuje wielu decyzji z organizacją kółkową, co znacznie obniża niezbyt duży autorytet tej organizacji w oczach rolników. Niepokoją też opinie, że gminny związek nie odgrywa żadnej roli i ujawnia się jedynie w okresie kampanii dorocznych zebrań kółek rolniczych.

Gminne związki kółek, rolników i organizacji rolniczych nie stały się dotychczas organizacją powszechną, poza kółkami rolniczymi, dla innych organizacji gospodarczych i społecznych działających na wsi ostrołęckiej. Wynika to m.in. z faktu podporządkowania gminnych

związków wyższym ogniwom samorządu kółkowego, co w przypadku organizacji niekółkowych powoduje podwójną przynależność organizacyjną. Ponadto nazwa tej instancji związkowej sugeruje przynależność głównie kółek rolniczych i ich ogniw działających na wsi.

Istotnym zagadnieniem jest też aktywność poszczególnych ogniw i organów kółek rolniczych. Wskaźnikiem tej aktywności w ujęciu formalnym jest ilość odbytych zebrań. Z przeprowadzonych badań wynika, że około 1/4 kółek rolniczych i 1/6 kół gospodyń wiejskich nie odbyło w ciągu roku ani jednego zebrania, a w co drugim kółku odbyło się zaledwie jedno zebranie. Duża część organizacji jest więc bierna. Zgodnie ze statutem zarząd KR winien odbywać posiedzenia raz w miesiącu. W rzeczywistości zaś, jak wskazują badania, ilość posiedzeń wynosiła 2-3 rocznie. Oznacza to, że zarządy KR nie spełniają swej inspiratorskiej roli i nie są zmuszane przez członków kółka do jej spełnienia. Zbyt małe jest też inspirujące działanie gminnych związków w stosunku do poszczególnych kółek rolniczych i kół gospodyń wiejskich.

3. Wnioski

Doświadczenia praktyki oraz przeprowadzone badania pozwalają na sprecyzowanie następujących wniosków:

- ▶ uczestnictwo organizacji kółkowej w rozwiązywaniu najistotniejszych problemów wsi i gminy zależy nie tylko od uprawnień formalnych, ale w głównej mierze od aktywności własnej; tymczasem aktywność ta w wielu przypadkach jest bardzo mała;
- ▶ w związku z powyższym zachodzi potrzeba rozszerzania oddziaływania szkoleniowego i inspiratorskiego ze strony związków organizacji kółkowej; aktywność jednostek podstawowych zadecyduje z kolei o sile oddziaływania organów przedstawicielskich na wyższych szczeblach zarządzania;
- ▶ istotna jest koncentracja działań i środków na aktywizacji podstawowych ogniw organizacyjnych; rozwój bezpośrednich więzi członkowskich, kształtowanie świadomego, aktywnego członkostwa, powszechna partycypacja członków w działaniach organizacyjnych;
- ▶ obecnie podstawowym zadaniem organizacji kółkowej i jej ogniw jest ochrona interesów rolników-producentów oraz reprezentowa-

nie ich potrzeb i interesów wobec władz; szczególnego znaczenia nabiera to zadanie w stosunku do związków tej organizacji, niezwykle istotny wpływ na zainteresowanie rolników organizacjami samorządowymi na terenie gminy i wsi ma rzeczywista i efektywna obrona interesów rolników przez ponadgminne szczeble organizacji.

W rozwoju organizacji kółkowej występuje potrzeba przełomu. Nadchodzący etap winien cechować się pełnym rozwojem aktywności zewnętrznej, harmonijną realizacją wszystkich społecznych funkcji tej organizacji i zdobyciem przez nią wysokiego prestiżu w opinii środowiska wiejskiego. Konieczność przejścia do nowego etapu rozwoju i działalności jest najbardziej doniosłym zagadnieniem dla tej organizacji. Obecnie można zauważyć następującą alternatywę rozwoju:

a) albo organizacja kółkowa stopniowo przekształcać się będzie w instytucję formalnie wegetującą na powierzchni życia społecznego wsi,

b) albo stanie się autentyczną, konstruktywną siłą społeczno-gospodarczego rozwoju wsi.

Realizacja drugiej opcji uzależniona jest z jednej strony od uznania przez kreatorów polityki rolnej roli kółek rolniczych jako formy samorządu producentów rolnych, a z drugiej – zmiany postaw rolników z biernych na aktywne.